

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВІДНОВЛЕННЯ ТВАРИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Анотація

В записці здійснено аналіз сучасного стану тваринництва в Україні та охарактеризовано проблеми, які призвели до кризових тенденцій у ньому. Зважаючи на важливість тваринництва для продовольчої безпеки держави запропоновано заходи, реалізація яких сприятиме відновленню тваринницької галузі і забезпеченню населення високоякісними, калорійними, дієтичними й вітамінізованими продуктами харчування.

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВІДНОВЛЕННЯ ТВАРИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Тваринницька галузь є однією з основ сільського господарства країни, формуючи близько 30 % його валової продукції. Тваринництво є постачальником сировини для м'ясо-молочної галузі та добрив для рослинництва; воно здатне забезпечити населення високоякісними, калорійними, дієтичними й вітамінізованими продуктами харчування. Водночас, недостатня підтримка розвитку тваринництва, високий період обороту капіталу, що стримує залучення інвестицій, диспаритет цін між продукцією тваринництва та промисловості зумовлюють хронічні кризові явища у цій ключовій галузі аграрного сектору.

За роки незалежності в Україні значно знизилосся поголів'я худоби (Додаток): великої рогатої худоби – в 6,6 разу (з 24623,4 тис. голів у 1991 р. до 3750,3 тис. голів у 2015 р.), корів – в 3,9 разу (з 8378,2 тис. голів у 1991 р. до 2166,6 тис. голів у 2015 р.), свиней – в 2,7 разу (з 19426,9 тис. голів у 1991 р. до 7079 тис. голів у 2015 р.), овець – в 6,4 разу (з 8418,7 тис. голів у 1991 р. до 1325,3 тис. голів у 2015 р.), птиці – в 1,2 разу (з 246104,2 тис. голів у 1991 р. до 203986,2 тис. голів у 2015 р.).

Зменшення поголів'я худоби та птиці відбулося переважно в сільськогосподарських підприємствах. Як наслідок, змінилася структура утримання худоби. Так, якщо у 1990 р. 85,6 % ВРХ утримували сільгосп підприємства, а господарства населення – 14,4 %, то вже у 2015 р. 66,1 % утримувалося у господарствах населення і лише 33,9 % – у сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств та його структура *

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹
<i>Поголів'я худоби та птиці, на кінець року, тис. голів</i>									
Сільськогосподарські підприємства									
Велика рогата худоба	21083,3	13701,4	5037,3	2491,8	1526,4	1506,5	1417,6	1310,2	1270,5
у т. ч. корови	6191,6	4595,1	1851,0	866,2	589,1	575,2	560,3	529,2	505,1
Свині	14071,2	7152,5	2414,4	2602,4	3625,2	3556,9	3792,7	3732,8	3704
Вівці та кози	7165,5	2423,3	413,3	270,9	298,4	265,3	233,0	205,5	186,9
Птиця	132966,6	54074,2	25352,9	66625,3	110561,3	117888,6	127240,0	122077,8	112008,7
Господарства населення									
Велика рогата худоба	3540,1	3855,9	4386,4	4022,3	2968,0	3139,4	2980,1	2573,8	2479,8
у т. ч. корови	2186,6	2936,2	3107,3	2768,9	2042,1	1979,1	1882,7	1733,5	1661,5
Свині	5355,7	5991,9	5237,9	4450,4	4335,2	4019,8	3971,7	3617,9	3375,0
Вівці та кози	1253,2	1675,3	1461,7	1358,6	1433,3	1472,9	1267,2	1165,6	1138,4
Птиця	113137,6	95674,2	98369,1	95368,2	93278,5	96182,0	93396,1	91257,9	91977,5
<i>Структура поголів'я худоби та птиці, на кінець року, у % до загальної чисельності</i>									
Сільськогосподарські підприємства									
Велика рогата худоба	85,6	78,0	53,5	38,3	34,0	32,4	31,7	33,7	33,9
у т. ч. корови	73,9	61,0	37,3	23,8	22,4	22,5	22,5	23,4	23,3
Свині	72,4	54,4	31,6	36,9	45,5	46,9	49,0	50,8	52,3
Вівці та кози	85,1	59,1	22,0	16,6	17,2	15,3	14,3	15,0	14,1
Птиця	54,0	36,1	20,5	41,1	54,2	55,1	57,4	57,2	54,9
Господарства населення									
Велика рогата	14,4	22,0	46,5	61,7	66,0	67,6	68,3	66,3	66,1

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹
Поголів'я худоби та птиці, на кінець року, тис. голів									
Сільськогосподарські підприємства									
худоба									
у т. ч.	26,1	39,0	62,7	76,2	77,6	77,5	77,5	76,6	76,7
корови									
Свині	27,6	45,6	68,4	63,1	54,5	53,1	51,0	49,2	47,7
Вівці та кози	14,9	40,9	78,0	83,4	82,8	84,7	85,7	85,0	85,9
Птиця	46,0	63,9	79,5	58,9	45,8	44,9	42,6	42,8	45,1

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; на кінець 2014-2015 рр. - також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

**Джерело:* розраховано за даними Державної служби статистики України

Скорочення поголів'я худоби та птиці призвело до зниження обсягів виробництва продукції тваринництва. Так, у 2015 р. порівняно з 1990 р. виробництво яловичини скоротилося у 5,2 рази, свинини – у 2,1 рази, баранини та козлятини – у 3,3 рази, кролятини – у 2,3 рази, конини – в 1,4 рази (у забійній вазі), молока – у 2,3 рази (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції тваринництва*

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	4357,8	2293,7	1662,8	1597,0	2059,0	2209,6	2260,4	2359,6	2322,6
у тому числі									
яловичина та телятина	1985,4	1185,9	754,3	561,8	427,7	388,5	412,2	412,7	384,0
свинина	1576,3	806,9	675,9	493,7	631,2	700,8	711,7	742,6	759,7
м'ясо птиці	708,4	235,2	193,2	496,6	953,5	1074,7	1096,2	1164,7	1143,7
баранина та козлятина	45,8	39,5	17,2	16,2	21,0	19,7	14,4	14,4	13,7
кролятина	30,2	19,4	13,9	13,5	13,5	14,2	13,9	13,3	13,3
конина	11,7	6,8	8,3	15,2	12,1	11,7	12,0	11,8	8,2
Молоко, тис. т	24508,3	17274,3	12657,9	13714,4	11248,5	11377,6	11190,6	11132,8	10615,4
Яйця, млн шт.	16286,7	9403,5	8808,6	13045,9	17052,3	19110,5	19094,1	19587,3	16782,9
Вовна, т	29804	13926	3400	3195	4192	3724	2621	2602	2270

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; на кінець 2014-2015 рр. - також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

**Джерело:* розраховано за даними Державної служби статистики України

Водночас, спостерігається нарощування виробництва продукції птахівництва. Так, у 2015 р. порівняно з 1990 р. виробництво м'яса птиці зросло на 435,3 тис. тонн або в 1,6 рази, виробництво яєць – на 496,2 млн шт. або майже на 3 %. Збільшення виробництва продукції птахівництва пов'язане

з більш швидкою окупністю витрат через вищий коефіцієнт оборотності обігових коштів порівняно з іншими галузями тваринництва.

Україна значно поступається іншим країнам світу за виробництвом м'ясо-молочної продукції на одну особу. Так, якщо у 2013 р. в Україні було вироблено м'яса (у забійній вазі) 53 кг на одну особу, то в Данії – 337, Нідерландах – 159, США – 133, Аргентині – 126, Білорусі – 125, Австрії – 106, Польщі – 100 кг. Молока в Україні у 2013 р. було вироблено 253 кг а одну особу, а у Данії – 908, Нідерландах – 376, США – 285, Аргентині – 285, Білорусі – 710, Австрії – 403, Польщі – 333 кг.

Наслідком таких негативних явищ є суттєве відставання окремих індикаторів продовольчої безпеки держави від граничних на науково-обґрунтованих норм, що безпосереднім чином впливає на якісний рівень життя та добробут населення.

Так, споживання продуктів харчування населенням є незбалансованим. У 2015 р. в Україні лише за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «картопля» та «овочі та баштанні» фактичне споживання перевищило раціональну норму (табл. 3). При цьому за продовольчими групами м'ясо-молочної групи спостерігається суттєве відставання від таких норм, зокрема, за групою «молоко і молокопродукти» – на 45 %, «м'ясо і м'ясопродукти» – на 36 %, «яйця» – на 0,03 %.

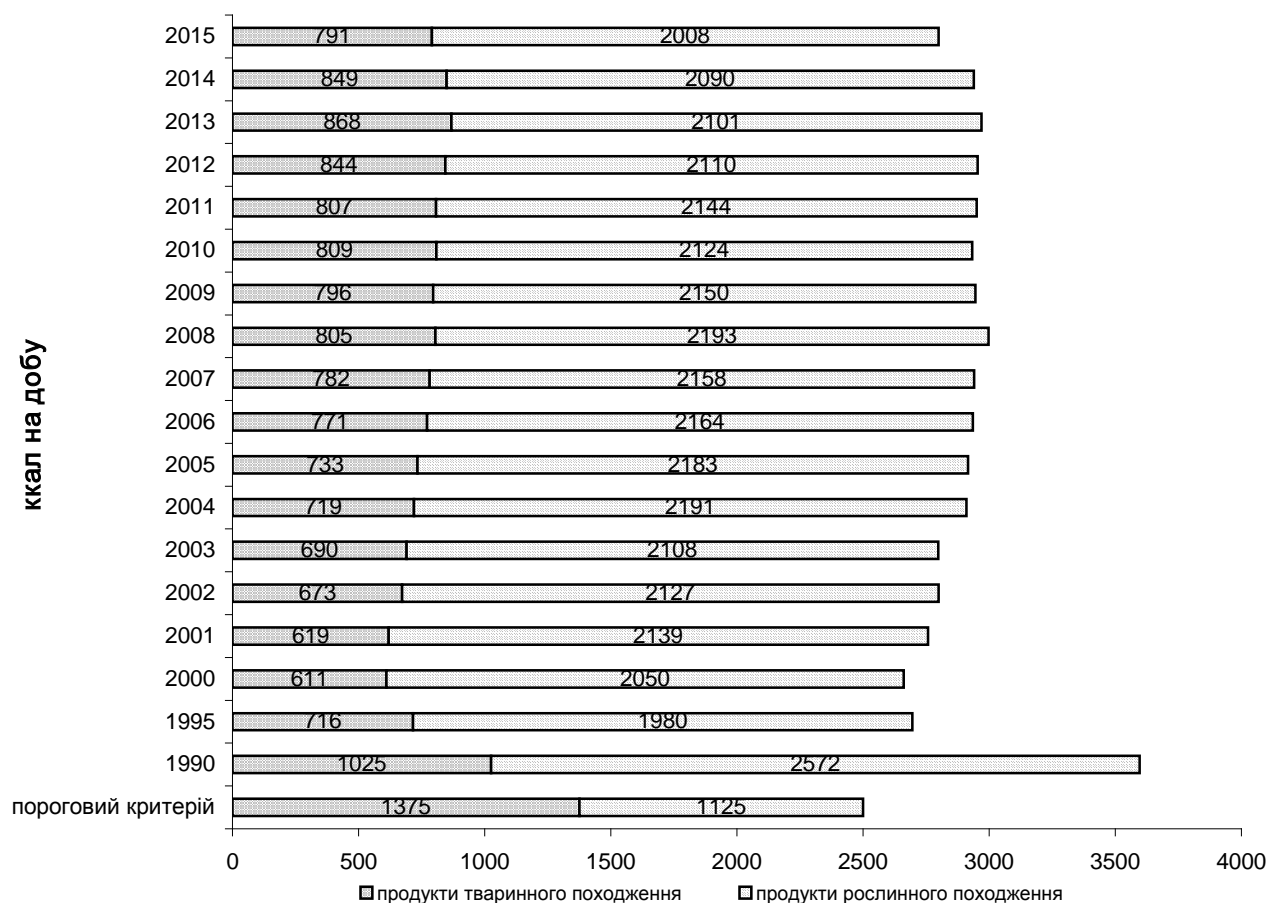
Таблиця 3

**Показник достатності споживання продуктів харчування
(на особу на рік; кг)**

	Раціональна норма	Фактичне споживання у 2015 р.	Показник достатності споживання	Довідково: фактичне споживання у 2014 р.
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,0	103,2	1,02	108,5
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	80,0	50,9	0,64	54,1
Молоко і молокопродукти (у перерахунку на молоко)	380,0	209,9	0,55	222,8
Риба і рибопродукти	20,0	8,6	0,43	11,1
Яйця (шт.)	290	280	0,97	310
Овочі та баштанні	161,0	160,8	1,00	163,2
Плоди, ягоди та виноград	90,0	50,9	0,57	52,3
Картопля	124,0	137,5	1,11	141,0

Цукор	38,0	35,7	0,94	36,3
Олія рослинна всіх видів	13,0	12,3	0,95	13,1

В енергетичному раціоні населення рівень споживання продуктів тваринного походження є вкрай низьким. У 2015 р. середньодобова поживність раціону українця скотилася до рівня початку двохтисячних років. У 2015 р. в середньому українці споживали 2799 ккал на добу, або на 140 ккал менше, ніж роком раніше. При цьому основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження (рис. 1), натомість 28 % середньодобового раціону забезпечувалося за рахунок споживання продукції тваринного походження, що більше ніж вдвічі нижче за встановлений пороговий критерій (55 %).

Рис. 1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу

Сучасний кризовий стан в тваринницькій галузі викликаний низкою негативних явищ, окремі з яких носять тривалий та системний характер, без подолання яких нинішній стан буде не тільки законсервованим у даному

вигляді, а й може призвести до повної втрати окремих сегментів тваринництва та надалі погіршуватиме продовольчу безпеку держави. Основними проблемами галузі тваринництва є наступні.

1. *Утримання господарствами населення основної частини поголів'я худоби та вироблення ними більшої частки продукції тваринництва.* Господарства населення не мають можливостей застосовувати сучасні технології виробництва продукції, що зумовлює її низьку якість і невідповідність міжнародним санітарним нормам і стандартам якості. Зокрема, станом на 1.01.2017 у господарствах населення утримувалося 2461,7 тис. голів або 67 % від загальної чисельності поголів'я великої рогатої худоби, корів – 1623,1 тис. голів (або 77 % від загальної чисельності корів). Крім того, 73,9 % молока та 87,2 % вовни було реалізовано господарствами населення.

2. *Скорочення кормової бази тваринництва* внаслідок зменшення площ посівів кормових культур, що погіршує раціон годівлі тварин та призводить до зниження їх продуктивності. Так, якщо у 2000 р. посівна площа кормових культур становила 7063 тис. га або 26 % від загальної посівної площі сільськогосподарських культур, то у 2015 р. – 1990 тис. га або 7,4 % (табл. 4).

Таблиця 4

Посівні площі сільськогосподарських культур *

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>тис. га</i>								
Уся посівна площа	27173	26044	26952	27670	27801	28329	27239	26902
Зернові культури	13646	15005	15090	15724	15449	16210	14801	14739
Технічні культури	4187	5260	7296	7441	7854	7869	8437	8350
Картопля і овоче-баштанні культури	2277	2041	1967	2028	2023	1961	1900	1823
Кормові культури	7063	3738	2599	2477	2475	2289	2101	1990
<i>відсотків</i>								
Уся посівна площа	100	100	100	100	100	100	100	100
Зернові культури	50,2	57,6	56,0	56,8	55,6	57,2	54,3	54,8
Технічні культури	15,4	20,2	27,1	26,9	28,2	27,8	31,0	31,0
Картопля і овоче-баштанні культури	8,4	7,8	7,3	7,3	7,3	6,9	7,0	6,8

Кормові культури	26,0	14,4	9,6	9,0	8,9	8,1	7,7	7,4
------------------	------	------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

**Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України*

3. *Складнощі із запровадженням стандартів ЄС щодо утримання тварин і поводження з ними.* Питання стандартизації, попри його важливість у цілому для аграрної галузі у контексті взятих Україною євроінтеграційних зобов'язань, нині є дуже гострим саме для тваринницької галузі. Об'єктивна неможливість запровадження українськими домогосподарствами євростандартів призведе до їх виходу із внутрішнього ринку та переорієнтації виробництва продукції виключно для власного споживання, що в умовах домінування таких виробників на ринку тваринницької продукції посилить загрози продовольчій безпеці держави ¹.

Для переважної більшості вітчизняних малих і середніх сільгоспприємств також існують проблеми забезпечення відповідності власної продукції європейським стандартам, оскільки процеси гармонізації та адаптації законодавства у сфері технічного регулювання та санітарних і фітосанітарних заходів потребують не тільки тривалого часу, але й значних матеріальних ресурсів. Наприклад, сукупні витрати на адаптацію до стандартів ЄС тільки м'ясної промисловості Польщі становили близько 2 млрд євро ².

4. *Складна епізоотична ситуація в Україні, особливо зі сказу,* що зумовлено особливістю епізоотичного процесу рабічної інфекції в Україні, пов'язаної з природно-вогнищевими та антропоургічними типами епізоотії, а також з відсутністю комплексної програми та міжвідомчої взаємодії органів державної ветеринарної медицини, охорони здоров'я, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, внутрішніх справ, житлово-комунального, лісового і мисливського господарств, спрямованих на

¹ Шубравська О.В. Інтеграційні перспективи України: переваги і ризики для аграрного сектору / Шубравська О.В., Прокопенко К.О. // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 63-73

² Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною : наук. доп. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААНУ Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів." – К., 2013. – 98 с.

ліквідацію сказу³. Так, за період 1996-2007 рр. рівень захворюваності на сказ виріс у десять разів. З початку 2015 р. було зареєстровано 798 неблагополучних пунктів зі сказу тварин⁴. Ситуація ускладнюється тим, що у 2015 р. закінчився термін дії Програми оздоровлення території України від сказу на 2008-2015 рр., а нової поки що не розроблено.

5. *Відсутність спеціального програмного документу розвитку тваринництва.* В Україні до 2015 р. діяла Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року⁵, яка окремим розділом містила заходи щодо розвитку тваринництва, та галузева Програма розвитку молочного скотарства України до 2015 року⁶, заходи якої були спрямовані на збільшення виробництва молока до обсягів, що забезпечують продовольчу безпеку країни, досягнення споживання молока і молочних продуктів на рівні фізіологічної норми, а також нарощування експортних можливостей галузі. Водночас, донині жодних програм на заміну вказаних не розроблено.

6. *Зміна механізму та принципів державної підтримки тваринництва.* З 1.01.2017 втратила чинність ст. 209 Податкового кодексу України «Спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства», що діяла з 2004 р., і якою користувалися понад 16 тис. сільгосп підприємств, із яких близько третини фермерських господарств. При цьому сума непрямой державної підтримки сільського господарства за цим механізмом, за різними оцінками, становила 20-26 млрд грн. Натомість вводяться прямі державні дотації. Зокрема, за бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у Держбюджеті на 2017 р. передбачено 4,7 млрд грн., але з них лише 1,4 млрд –

³ Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vet.gov.ua/node/2283>

⁴ Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vet.gov.ua/sites/default/files/Epizootichna_situaciya_zi_skazu.pdf; Епізоотична ситуація в Україні станом на жовтень 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ait-magazine.com.ua/news/epizootichna-situaciya-v-ukrayini-stanom-na-zhovten-2015-roku>

⁵ Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – 8 жовтня

⁶ Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року : наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 10.12.2007 р. № 886/128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_b5/pg_gswbxt.htm

у загальному фонді, а 3,3 млрд – у спеціальному фонді за рахунок надходжень від єдиного податку 4-ої групи та коштів від реалізації конфіскованого майна. При цьому, необхідно враховувати, що в реєстр отримувачів бюджетної дотації вноситимуться тільки ті підприємства, в яких 75 % вартості всіх товарів, поставлених ними протягом звітного періоду, відводиться на продукцію тваринництва (за КВЕД). Тобто підприємства, які мають дійне стадо, але також займаються рослинництвом, вартість продукції якого перевищує чверть від їх загального товарообороту (а така діяльність є притаманною для більшості дрібних та середніх сільгоспвиробників), втрачають право подавати заявку на отримання дотацій. Таким чином, система прямих державних дотацій вигідна передусім інтегрованим підприємствам, що займаються птахівництвом та свинарством ⁷.

З метою зупинення негативних тенденцій у тваринництві та формування умов для відновлення зростання у галузі необхідно здійснити низку заходів, основними з яких є наступні.

1. Кабінету Міністрів України, Міністерству аграрної політики та продовольства України:

- удосконалити механізм надання державної підтримки тваринництва в Україні, поширивши її на всі юридичні та фізичні особи. Для цього п. 2 Постанови КМУ від 8 лютого 2017 р. № 83 «Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» ⁸ викласти в такій редакції: «Право на отримання бюджетної дотації мають юридичні особи та фізичні особи – підприємці, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів (у визначенні пункту 2.15 статті 2 Закону України «Про державну підтримку

---

⁷ Розвиток тваринництва у 2017 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/opinion/marchukcolumn/rozvitok-tvarinnictva-u-2017-roc-785848.html>

⁸ Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 83 // Урядовий кур'єр. – 2017. – № 34. – 22 лютого

сільського господарства України)), вироблених ними на власних або орендованих основних засобах»;

- посилити фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, спрямовану на формування ними високопродуктивного поголів'я за рахунок племінних ресурсів племпідприємств та забезпечення дрібнотоварних виробників високоякісним генетичним матеріалом для штучного осіменіння та поліпшення генетичного потенціалу худоби. Для цього необхідно передбачити збільшення обсягів фінансування таких заходів з бюджетного напрямку «Державна підтримка галузі тваринництва».

2. Міністерству аграрної політики та продовольства України розробити і подати на розгляд Кабінету Міністрів України державну програму розвитку тваринництва, в якій передбачити шляхи і механізми нарощування поголів'я великої рогатої худоби, її продуктивності, обсягів продукції скотарства з відповідним організаційно-економічним, технологічним, технічним та нормативно-правовим забезпеченням.

3. Міністерству аграрної політики та продовольства, Державній ветеринарній та фітосанітарній службі України розробити і подати на розгляд Кабінету Міністрів України нову програму оздоровлення території України від сказу – як основного документу, спрямованого на ліквідацію сказу в Україні, що передбачатиме комплексне розв'язання проблеми захисту населення та сільськогосподарських, домашніх і диких тварин від захворювання на сказ в інтересах безпеки окремої людини, суспільства, довкілля.

4. Міністерству аграрної політики та продовольства України, Головним управлінням агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій:

- сприяти розширенню посівів кормових культур, збільшенню площ пасовищ з штучним поливом для забезпечення кормової бази тваринництва, збільшення виробництва збалансованих по поживній та кормовій цінності кормів для тварин;

- забезпечити надання інформаційно-методичної підтримки організації молочарських кооперативів з метою заохочення збільшення поголів'я тварин, насамперед великої рогатої худоби, в сільськогосподарських підприємствах та створення умов для розвитку молочного скотарства у фермерських підприємствах;

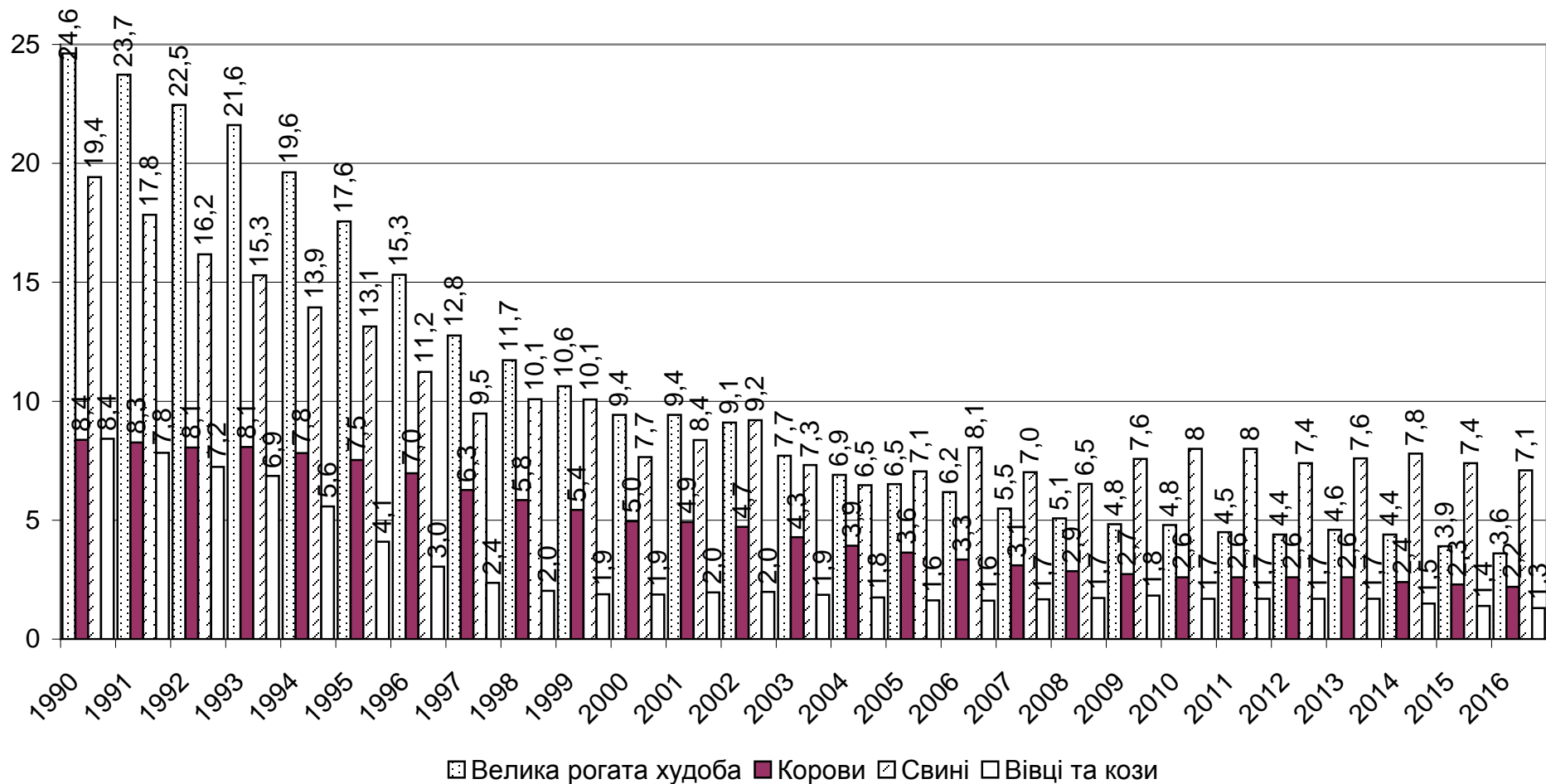
- створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгосптоваровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності;

- сприяти застосуванню комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів при вирощуванні й відгодівлі худоби, поліпшенню структури раціонів годівлі худоби, зокрема збільшенню у ній повноцінних комбінованих кормів, сіна, сінажу та коренеплодів – у спосіб всебічного інформування сільгосптоваровиробників про сучасні досягнення науки і техніки, організації виставок, ярмарок та презентацій, спрямованих на оволодіння ними новими знаннями;

- запровадити механізми підтримки розвитку сімейних ферм, що спеціалізуються передусім на виробництві м'ясо-молочної продукції.

Відділ безпеки реального сектору економіки

Русан В.М.

Динаміка поголів'я худоби в усіх категоріях господарств, на 1 січня відповідного року, млн гол.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; на 1 січня 2015-2016 рр. - також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.)

